

دانشگاه سیستان و بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته باستان شناسی

عنوان:

بررسی باستان‌شناختی نیمه‌ی غربی حوزه‌ی رودخانه شيله سيستان

استاد راهنما:

دکتر رضا مهرآفرین

استاد مشاور:

دکتر سید رسول موسوی حاجی

تحقیق و نگارش:

سیروس خالدی

(این پایان‌نامه از حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان بهره‌مند شده است)

خرداد ۱۳۸۹

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان بررسی باستان‌شناختی نیمه‌ی غربی حوزه‌ی رودخانه ی شیله سیستان قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد رشته باستان‌شناسی. توسط دانشجو **سیروس خالدی** تحت راهنمایی استاد راهنمای پایان نامه **دکتر رضا مهر آفرین** تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

نام و امضاء دانشجو

این پایان نامه واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ توسط هیئت داوران بررسی و درجه به آن تعلق گرفت.

تاریخ

امضاء

نام و نام خانوادگی

استاد راهنما:

استاد راهنما:

استاد مشاور:

داور ۱:

داور ۲:

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب سیروس خالدی تأیید می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است، مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: سیروس خالدی

امضاء

تقدیم به :

زحمتهای مادرم

سپاسگزاری

به نام خداوند بخشنده مهربان

از جناب آقای دکتر رضا مهر آفرین استاد راهنمای گرامی به خاطر تمامی راهنمایی ایشان که راه را برای بنده هموار نمود تا از عهده‌ی این کار سترگ برآیم، صمیمانه سپاس گزارم.

از جناب آقای دکتر سید رسول موسوی حاجی، استاد مشاور گرامی به خاطر تمامی رهنمودهایشان کمال تشکر و قدر دانی را دارم.

از آقایان بهرنگ مکوندی، جواد علائی، احمد محمدنیا، صادق روستایی و خلیل رخشانی با وجود گرمای طاقت فرسای سیستان در کار میدانی قدم به قدم بنده را یاری نمودند سپاس گزارم .

از آقایان میثم شهبواری و افشین باوندپور که در تامین بخشی از منابع بنده را یاری نمودند قدر دانی می‌کنم.

از آقای نودر حیدری به خاطر تمامی زحمات و کمک‌های فراوانی که در حق بنده نمودند بسیار سپاس گزارم.

در پایان از تمامی عزیزانی که به هر نحو در تدوین این رساله مرا یاری نمودند صمیمانه سپاس گذاری نموده و برای تمامی این عزیزان شادکامی، تندرستی و موفقیت آرزومندم.

چکیده:

از مهمترین اهداف یک بررسی باستان‌شناختی مشخص نمودن وضعیت استقرار یک منطقه به لحاظ تأثیر محیط و اقلیم بر نوع و شکل استقرارها و میزان و چگونگی ارتباطات درون منطقه‌ای، و فرامنطقه‌ای آنها می‌باشد. پژوهش پیش رو به مطالعه و بررسی باستان‌شناختی نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شیله واقع در جنوب غرب دشت سیستان؛ بین ۳۰ درجه و (صفر) دقیقه تا ۳۰ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی و ۶۱ درجه تا ۶۱ درجه و (صفر) دقیقه تا ۶۱ درجه و ۱۵ دقیقه طول شمالی از نصف النهار می‌پردازد

این بررسی در راستای مشخص نمودن وضعیت استقرار این منطقه در دوره‌های مختلف فرهنگی و نیز ارتباط میان این استقرارها با شرایط زیست محیطی حاکم بر آنها صورت پذیرفت. به طور کلی داده‌های مورد نیاز در این پژوهش به دو روش کتابخانه‌ای یا اسنادی و روش میدانی، به دست آمد. در نهایت پس از انجام بررسی، تعداد ۴۰ مکان (محوطه) باستانی شناسایی گردید که هر یک از این مکان‌ها در یک یا چند دوره استقراری مورد سکونت بوده‌اند. از این میان ۲۳ مکان دارای آثار مربوط به دوره هخامنشی، ۲۲ مکان مربوط به دوران مفرغ، ۷ مکان مربوط به دوره سلوکی، ۲ مکان مربوط به دوره اشکانی و ۱۰ مکان دارای آثار مربوط به دوره‌های میانی و متأخر اسلامی می‌باشند. استقرارهای شکل گرفته در حوزه مورد بررسی در دو بخش شرق و غرب رودخانه شیله واقع شده‌اند. مطالعه عکس‌های هوایی و نیز اطلاعات بدست آمده از بررسی صورت گرفته نشان می‌دهد حیات استقرارهای شرق رودخانه وابسته به آبراه‌های منشعب از رود بیابان و حیات استقرارهای غرب رودخانه وابسته به جریان رودخانه‌هایی بوده که از کوه‌های غرب حوزه شیله سرچشمه می‌گیرند. در هر دوره استقراری با افزایش میزان حجم آبدهی رودخانه‌ها در هر دو بخش، به ویژه در دوران مفرغ و هخامنشی بر شمار استقرارها افزوده شده و بالعکس با کاهش میزان حجم آبدهی آنها در دوران سلوکی، اشکانی و اسلامی از شمار استقرارها کاسته شده است. همچنین بر اساس نتایج به دست آمده از داده‌های جغرافیایی و باستان‌شناختی، مشخص شد که رودخانه شیله نقشی در شکل‌گیری استقرارها در این حوزه نداشته است. دلیل این امر را می‌توان در پایین بودن بستر رودخانه و شوری آب عنوان کرد.

واژه‌های کلیدی: دشت سیستان، بررسی باستان‌شناختی، رودخانه شیله، پیش از تاریخ، دوران تاریخی، دوران اسلامی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: مقدمه و کلیات
۲	۱-۱- مقدمه.....
۶	۱-۲- تعریف مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق.....
۶	۱-۳- پرسش‌ها.....
۷	۱-۴- سابقه و ضرورت انجام تحقیق.....
۸	۱-۵- فرضیه‌ها.....
۹	۱-۶- اهداف بررسی.....
۹	۱-۷- روش انجام تحقیق.....
	فصل دوم: موقعیت طبیعی و اکولوژیکی سیستان
۱۲	۲-۱- موقعیت طبیعی و اکولوژیکی سیستان.....
۱۲	۲-۱-۱- موقعیت جغرافیایی، حدود و وسعت.....
۱۲	۲-۱-۲- منابع آب.....
۱۳	۲-۱-۲-۱- رودخانه‌ها.....
۱۸	۲-۱-۲-۲- دریاچه‌ها.....
۲۰	۲-۱-۲-۳- آب‌های زیرزمینی.....
۲۰	۲-۱-۲-۴- ژئومورفولوژی سیستان.....
۲۰	۲-۱-۲-۵- کوه‌ها.....
۲۱	۲-۱-۲-۶- دشت.....
۲۱	۲-۱-۳- زمین‌شناسی.....
۲۲	۲-۱-۴- آب و هوا.....
۲۴	۲-۱-۵- پوشش گیاهی.....
۲۴	۲-۱-۶- زندگی جانوری.....
	فصل سوم: جغرافیای تاریخی سیستان
۳۱	۳-۱- جغرافیای تاریخی سیستان.....
۳۱	۳-۱-۱- نام‌های سیستان.....
۳۲	۳-۱-۲- تاریخ و جغرافیای تاریخی پیش از اسلام.....
۳۲	۳-۱-۲-۱- عصر اوستا.....
۳۳	۳-۱-۲-۲- دوره‌ی هخامنشی.....
۳۵	۳-۱-۲-۳- دوره‌ی سلوکی.....
۳۶	۳-۱-۲-۴- دوره‌ی اشکانی، ساسانی.....

۴۰ ۳-۳- تاریخ و جغرافیای تاریخی دوره‌ی اسلامی.....
۴۰ ۳-۳-۱- فشرده‌ای از تاریخ سیستان در دوره‌ی اسلامی.....
۴۴ ۳-۳-۲- جغرافیای تاریخی سیستان در دوره‌ی اسلامی.....
۴۴ ۳-۳-۱-۲- شهر زرنگ.....
۴۷ ۳-۳-۲-۲- شهرهای دیگر سیستان.....

فصل چهارم: مطالعات میدانی

۴- مطالعات میدانی

۴۹ ۴-۱- اهداف و روش انجام بررسی باستان‌شناختی.....
۴۹ ۴-۱-۱- اهداف طرح بررسی.....
۴۹ ۴-۱-۲- روش بررسی باستان‌شناختی در نیمه‌ی غربی حوزه‌ی رودخانه شيله.....
۵۰ ۴-۱-۳- روش نمونه برداری از مواد فرهنگی سطح مکان‌های شناسایی شده.....
۵۰ ۴-۲- معرفی مکان‌های شناسایی شده در نیمه‌ی غربی رودخانه شيله.....
۵۲ ۴-۲-۱- مکان شماره‌ی ۱.....
۵۸ ۴-۲-۲- مکان شماره‌ی ۲.....
۶۶ ۴-۲-۳- مکان شماره‌ی ۳.....
۷۲ ۴-۲-۴- مکان شماره‌ی ۴.....
۷۹ ۴-۲-۵- مکان شماره‌ی ۵.....
۸۶ ۴-۲-۶- مکان شماره‌ی ۶.....
۹۳ ۴-۲-۷- مکان شماره‌ی ۷.....
۹۹ ۴-۲-۸- مکان شماره‌ی ۸.....
۱۰۵ ۴-۲-۹- مکان شماره‌ی ۹.....
۱۱۲ ۴-۲-۱۰- مکان شماره‌ی ۱۰.....
۱۱۸ ۴-۲-۱۱- مکان شماره‌ی ۱۱.....
۱۲۳ ۴-۲-۱۲- مکان شماره‌ی ۱۲.....
۱۲۹ ۴-۲-۱۳- مکان شماره‌ی ۱۳.....
۱۳۵ ۴-۲-۱۴- مکان شماره‌ی ۱۴.....
۱۴۰ ۴-۲-۱۵- مکان شماره‌ی ۱۵.....
۱۴۶ ۴-۲-۱۶- مکان شماره‌ی ۱۶.....
۱۵۲ ۴-۲-۱۷- مکان شماره‌ی ۱۷.....
۱۵۷ ۴-۲-۱۸- مکان شماره‌ی ۱۸.....
۱۶۶ ۴-۲-۱۹- مکان شماره‌ی ۱۹.....
۱۷۵ ۴-۲-۲۰- مکان شماره‌ی ۲۰.....
۱۸۴ ۴-۲-۲۱- مکان شماره‌ی ۲۱.....
۱۸۹ ۴-۲-۲۲- مکان شماره‌ی ۲۲.....
۱۹۵ ۴-۲-۲۳- مکان شماره‌ی ۲۳.....
۲۰۱ ۴-۲-۲۴- مکان شماره‌ی ۲۴.....

۲۰۸۲۵-۲-۴ مکان شماره‌ی ۲۵
۲۱۵۲۶-۲-۴ مکان شماره‌ی ۲۶
۲۲۰۲۷-۲-۴ مکان شماره‌ی ۲۷
۲۲۶۲۸-۲-۴ مکان شماره‌ی ۲۸
۲۳۱۲۹-۲-۴ مکان شماره‌ی ۲۹
۲۳۷۳۰-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۰
۲۴۴۳۱-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۱
۲۵۰۳۲-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۲
۲۵۸۳۳-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۳
۲۶۵۳۴-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۴
۲۷۳۳۵-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۵
۲۷۹۳۶-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۶
۲۸۶۳۷-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۷
۲۹۱۳۸-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۸
۲۹۶۳۹-۲-۴ مکان شماره‌ی ۳۹
۳۰۱۴۰-۲-۴ مکان شماره‌ی ۴۰
۳۱۰	فصل پنجم: تحلیل داده‌ها و ارزیابی فرضیه‌های تحقیق
۳۱۰۵-تحلیل داده‌ها و ارزیابی فرضیات تحقیق
۳۱۱۱-۵ مکان‌ها و دوره‌های استقرار شناسایی شده در منطقه مورد بررسی
۳۱۴۲-۵ وابستگی استقرارهای دوران عصر مفرغ به منابع آبی دائمی در منطقه مورد بررسی
 ۳-۵ افزایش میزان گستردگی و پیشروی تپه‌های شنی در شرق رودخانه شيله در منطقه
۳۱۷	مورد بررسی، از دوران پیش از تاریخ تا دوران اسلامی بر اساس داده‌های باستان‌شناسی
۳۱۸۴-۵-سیمای باستان‌شناسی منطقه‌ی مورد بررسی در دوران پیش از تاریخ
۳۲۱۵-۵-سیمای باستان‌شناسی منطقه‌ی مورد بررسی در دوران هخامنشی
۳۲۸۶-۵-سیمای باستان‌شناسی منطقه‌ی مورد بررسی در دوران سلوکی
۳۲۸۷-۵-سیمای باستان‌شناسی منطقه‌ی مورد بررسی در دوران اشکانی
۳۲۸۸-۵-سیمای باستان‌شناسی منطقه‌ی مورد بررسی در دوران اسلامی
۳۲۴۹-۵-ارزیابی و سنجش فرضیه‌های تحقیق
۳۲۴۱-۹-۵-فرضیه‌ی نخست
۳۲۶۲-۹-۵-فرضیه‌ی دوم
۳۲۶۳-۹-۵-فرضیه‌ی سوم
۳۵۱	فصل ششم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۵۷مراجع

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان جدول
۳۴۴	۱-۵ - گاهنگاری تطبیقی مکان‌های مورد استفاده در مقایسه گونه شناختی نمونه‌های سفالی دوره پیش از تاریخ، در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۴	۲-۵ - گاهنگاری تطبیقی مکان‌های مورد استفاده در مقایسه گونه شناختی نمونه‌های سفالی دوره پیش از تاریخ، در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۵	۳-۵ - مشخصات تمامی مکان‌های حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۵	۴-۵ - مشخصات تمامی مکان‌های حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۷	۵-۵ - مکان‌های دارای استقرار دوره مفرغ در حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۷	۶-۵ - مکان‌های دارای استقرار دوره هخامنشی در حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۸	۷-۵ - مکان‌های دارای استقرار دوره اسلامی در حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۹	۸-۵ - مکان‌های دارای دو دوره استقرار مفرغ و هخامنشی در حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۹	۹-۵ - مکان‌های دارای دو دوره استقرار مفرغ و اسلامی در حوزه رودخانه شيله.....
۳۵۰	۱۰-۵ - مکان‌های دارای دو دوره استقرار مفرغ و هخامنشی و سلوکی در حوزه رودخانه شيله.....
۳۵۰	۱۱-۵ - مکان‌های دارای سه دوره استقرار مفرغ، هخامنشی و سلوکی در حوزه رودخانه شيله.....

فهرست شکلها

صفحه	عنوان
۲۹	۱-۱-۲- مسير تغيير مسير رودخانه هيرمند بر اساس تصاوير ماهواره‌ای.....
۵۶	۱-۱-۲-۴- نماي مكان شماره ۱.....
۵۶	۲-۱-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۱.....
۶۳	۱-۲-۲-۴- نماي مكان شماره ۲.....
۶۳	۲-۲-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۲.....
۷۰	۱-۳-۲-۴- نماي مكان شماره ۳.....
۷۰	۲-۳-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۳.....
۷۷	۱-۴-۲-۴- نماي مكان شماره ۴.....
۷۷	۲-۴-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۴.....
۸۴	۱-۵-۲-۴- نماي مكان شماره ۵.....
۸۴	۲-۵-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۵.....
۹۱	۱-۶-۲-۴- نماي مكان شماره ۶.....
۹۱	۲-۶-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۶.....
۹۷	۱-۷-۲-۴- نماي مكان شماره ۷.....
۹۷	۲-۷-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۷.....
۱۰۳	۱-۸-۲-۴- نماي مكان شماره ۸.....
۱۰۳	۲-۸-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۸.....
۱۰۹	۱-۹-۲-۴- نماي مكان شماره ۹.....
۱۰۹	۲-۹-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۹.....
۱۱۶	۱-۱۰-۲-۴- نماي مكان شماره ۱۰.....
۱۱۶	۲-۱۰-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۱۰.....
۱۲۱	۱-۱۱-۲-۴- نماي مكان شماره ۱۱.....
۱۲۱	۲-۱۱-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۱۱.....
۱۲۷	۱-۱۲-۲-۴- نماي مكان شماره ۱۲.....
۱۲۷	۲-۱۲-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۱۲.....
۱۳۳	۱-۱۳-۲-۴- نماي مكان شماره ۱۳.....
۱۳۳	۲-۱۳-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۱۳.....
۱۳۸	۱-۱۴-۲-۴- نماي مكان شماره ۱۴.....
۱۳۸	۲-۱۴-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۱۴.....
۱۴۴	۱-۱۵-۲-۴- نماي مكان شماره ۱۵.....
۱۴۴	۲-۱۵-۲-۴- تصوير سفال مكان شماره ۱۵.....
۱۵۰	۱-۱۶-۲-۴- نماي مكان شماره ۱۶.....

۱۵۰ تصویر سفال مکان شماره ۱۶	۲-۱۶-۲-۴
۱۵۵ نمای مکان شماره ۱۷	۱-۱۷-۲-۴
۱۵۵ تصویر سفال مکان شماره ۱۷	۲-۱۷-۲-۴
۱۶۲ نمای مکان شماره ۱۸	۱-۱۸-۲-۴
۱۶۲ تصویر سفال مکان شماره ۱۸	۲-۱۸-۲-۴
۱۷۲ نمای مکان شماره ۱۹	۱-۱۹-۲-۴
۱۷۲ تصویر سفال مکان شماره ۱۹	۲-۱۹-۲-۴
۱۸۱ نمای مکان شماره ۲۰	۱-۲۰-۲-۴
۱۸۱ تصویر سفال مکان شماره ۲۰	۲-۲۰-۲-۴
۱۸۷ نمای مکان شماره ۲۱	۱-۲۱-۲-۴
۱۸۷ تصویر سفال مکان شماره ۲۲	۲-۲۱-۲-۴
۱۹۳ نمای مکان شماره ۲۲	۱-۲۲-۲-۴
۱۹۳ تصویر سفال مکان شماره ۲۲	۲-۲۲-۲-۴
۱۹۹ نمای مکان شماره ۲۳	۱-۲۳-۲-۴
۱۹۹ تصویر سفال مکان شماره ۲۳	۲-۲۳-۲-۴
۲۰۵ نمای مکان شماره ۲۴	۱-۲۴-۲-۴
۲۰۵ تصویر سفال مکان شماره ۲۴	۲-۲۴-۲-۴
۲۱۲ نمای مکان شماره ۲۵	۱-۲۵-۲-۴
۲۱۲ تصویر سفال مکان شماره ۲۵	۲-۲۵-۲-۴
۲۱۸ نمای مکان شماره ۲۶	۱-۲۶-۲-۴
۲۱۸ تصویر سفال مکان شماره ۲۶	۲-۲۶-۲-۴
۲۲۴ نمای مکان شماره ۲۷	۱-۲۷-۲-۴
۲۲۴ تصویر سفال مکان شماره ۲۷	۲-۲۷-۲-۴
۲۲۹ نمای مکان شماره ۲۸	۱-۲۸-۲-۴
۲۲۹ تصویر سفال مکان شماره ۲۸	۲-۲۸-۲-۴
۲۳۵ نمای مکان شماره ۲۹	۱-۲۹-۲-۴
۲۳۵ تصویر سفال مکان شماره ۲۹	۲-۲۹-۲-۴
۲۴۱ نمای مکان شماره ۳۰	۱-۳۰-۲-۴
۲۴۱ تصویر سفال مکان شماره ۳۰	۲-۳۰-۲-۴
۲۴۸ نمای مکان شماره ۳۱	۱-۳۱-۲-۴
۲۴۸ تصویر سفال مکان شماره ۳۱	۲-۳۱-۲-۴
۲۵۵ نمای مکان شماره ۳۲	۱-۳۲-۲-۴
۲۵۵ تصویر سفال مکان شماره ۳۲	۲-۳۲-۲-۴
۲۶۳ نمای مکان شماره ۳۳	۱-۳۳-۲-۴
۲۶۳ تصویر سفال مکان شماره ۳۳	۲-۳۳-۲-۴
۲۷۰ نمای مکان شماره ۳۴	۱-۳۴-۲-۴
۲۷۰ تصویر سفال مکان شماره ۳۴	۲-۳۴-۲-۴

۲۷۷ نمای مکان شماره ۳۵ - ۱-۳۵-۲-۴
۲۷۷ تصویر سفال مکان شماره ۳۵ - ۲-۳۵-۲-۴
۲۸۳ نمای مکان شماره ۳۶ - ۱-۳۶-۲-۴
۲۸۳ تصویر سفال مکان شماره ۳۶ - ۲-۳۶-۲-۴
۲۸۹ نمای مکان شماره ۳۷ - ۱-۳۷-۲-۴
۲۸۹ تصویر سفال مکان شماره ۳۷ - ۲-۳۷-۲-۴
۲۹۴ نمای مکان شماره ۳۸ - ۱-۳۸-۲-۴
۲۹۴ تصویر سفال مکان شماره ۳۸ - ۲-۳۸-۲-۴
۲۹۹ نمای مکان شماره ۳۹ - ۱-۳۹-۲-۴
۲۹۹ تصویر سفال مکان شماره ۳۹ - ۲-۳۹-۲-۴
۳۰۵ نمای مکان شماره ۴۰ - ۱-۴۰-۲-۴
۳۰۵ تصویر سفال مکان شماره ۴۰ - ۲-۴۰-۲-۴
۳۳۸ ۱-۵ - تصویر ماهواره‌ای حوزه رودخانه شیله
 ۲-۵ - تصویر ماهواره‌ای حوزه رودخانه شیله و موقعیت آن نسبت به شاخه‌های رود بیابان و
۳۳۹ دریاچه گودزره
۳۴۰ ۳-۵ - تصویر ماهواره‌ای حوزه رودخانه شیله و موقعیت آن نسبت به حوزه قلعه رستم در شمال شرقی
۳۴۱ ۴-۵ - تصویر ماهواره‌ای حوزه رودخانه شیله و موقعیت آن نسبت به شهر سوخته

فهرست نقشه‌ها

صفحه	عنوان نقشه
۲۶	۱-۱-۲ - موقعیت استان سیستان و بلوچستان در نقشه‌ی ایران.....
۲۶	۲-۱-۲ - موقعیت شهرستان زابل در نقشه‌ی استان سیستان و بلوچستان.....
۲۷	۳-۱-۲ - نقشه هیدرولوژی سیستان.....
۲۸	۴-۱-۲ - نقشه توپوگرافی کاسه سیستان.....
	۲-۴ - نقشه پراکندگی محوطه‌های باستانی، میان مربع های دو کیلومتر در دو کیلومتر،
۳۰۷	در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله.....
	۱-۲-۴ - نقشه پراکندگی محوطه‌های دوران پیش از تاریخ، تاریخ و اسلامی در
۳۰۸	نیمه‌ی غربی حوره رودخانه شيله.....
۳۲۷	۱-۵ - موقعیت جغرافیایی حوزه‌ی رودخانه شيله در سیستان.....
	۲-۵ - نقشه پراکندگی استقرارهای عصر مفرغ در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله، همزمان
۳۲۸	با دوره اول شهر سوخته.....
	۳-۵ - نقشه پراکندگی استقرارهای عصر مفرغ در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله، همزمان با
۳۲۹	دوره دوم شهر سوخته.....
	۴-۵ - نقشه پراکندگی استقرارهای عصر مفرغ در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله، همزمان با
۳۳۰	دوره سوم شهر سوخته.....
	۵-۵ - نقشه پراکندگی استقرارهای عصر مفرغ در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله، همزمان با
۳۳۱	دوره چهارم شهر سوخته.....
	۶-۵ - نقشه پراکندگی استقرارها همزمان با دوره هخامنشی، در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه
۳۳۲	شيله.....
۳۳۳	۷-۵ - نقشه پراکندگی استقرارهای دوره سلوکی، در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله.....
۳۳۴	۸-۵ - نقشه پراکندگی استقرارهای دوره اشکانی، در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله.....
۳۳۵	۹-۵ - نقشه پراکندگی محوطه‌های اسلامی، در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله.....
۳۳۶	۱۰-۵ - مقطع زمین شناسی کاسه سیستان.....

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۳۴۲	۱-۵- تعداد استقرارها با آثار مربوطه به دوره اول تا چهارم شهر سوخته، در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۲	۲-۵- تعداد هریک از دوره‌های استقراری از دوران پیش از تاریخ تا دوران اسلامی، در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله.....
۳۴۳	۳-۵- دوره یا دوره‌های استقراری مختلف شکل گرفته در یک مکان، از دوران پیش از تاریخ تا دواران اسلامی در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شيله.....

فصل اول

مقدمه و کلیات طرح تحقیق

۱-۱ - مقدمه

سیستان نام سرزمینی وسیع در بخش‌های جنوب شرقی فلات ایران است که امروزه قسمت اعظم آن در داخل خاک افغانستان واقع شده و با نام‌های " ولایت نیمروز، هلمند و فراه " خوانده می‌شود و بخش کوچکتر آن همراه بلوچستان، استان پهناور سیستان و بلوچستان را تشکیل می‌دهد. نزدیک به ۵ درصد مساحت این استان را سیستان و مابقی را بلوچستان به خود اختصاص داده است که حدوده ۱۱/۶ درصد از مساحت کل کشور را دارا است (نگارش و خسروی ، ۱۳۷۹ : ۶).

استان سیستان و بلوچستان، بین ۲۵ درجه و ۳ دقیقه تا ۳۱ درجه و ۲۷ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۵۸ درجه و ۵۰ دقیقه تا ۶۳ درجه و ۲۱ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است (سید سجادی، ۱۳۶۷ : ۴۳). وسعت این استان ۱۸۷۵۰۲ کیلومتر مربع، معادل (یک نهم) مساحت ایران است که از مجموع این گستره، ۱۷۹۳۸۵ کیلومتر مربع متعلق به بلوچستان و ۸۱۱۷ کیلومتر مربع دیگر به سیستان مربوط می‌شود (آذر نیوشه ، ۱۳۶۹ : ۶۱). دشت سیستان که بخشی از فلات بزرگ ایران به شمار می‌رود از شمال و شرق به کوه‌های بابا و سلیمان در افغانستان مرکزی، از جنوب به رشته کوه‌های ملک سیاه و بلوچستان و از غرب به کویر لوت و استان خراسان [جنوبی] محدود است (سید سجادی، ۱۳۷۹ : ۱۴۷).

وجود محوطه‌های شاخصی از دوران‌های مختلف پیش از تاریخ، تاریخی و اسلامی اهمیت مضاعفی از نظر تاریخ و باستان شناسی به منطقه سیستان داده است. محوطه ۱۵۱ هکتاری شهر سوخته که به حق آن را آزمایشگاهی بزرگ در بیابانی کوچک نام نهاده‌اند، اطلاعات منحصر به فردی از دوران مفرغ تاکنون عرضه داشته است؛ از جمله در زمینه‌های جامعه‌شناسی، تجارت و بازرگانی، تاریخ تحول ادیان، تاریخ شهرنشینی و شهر سازی، سیر تحول معماری، سیر تحول هنرها و فنون سنتی، تاریخ آغاز کتابت، تاریخ پزشکی و علوم وابسته به آن، جانورشناسی، علوم تغذیه، کشاورزی، دامداری، گیاه‌شناسی، زمین‌شناسی، فلزگری، سفال‌گری و جواهرسازی برخی از فنون و هنرهای قابل مطالعه در بقایای این شهر بزرگ می‌باشند (سید سجادی، ۱۳۸۸ : ۴۷).

در دوران تاریخی تنها شهر شناخته شده از دوران هخامنشیان در ایران؛ یعنی دهانه غلامان نیز در این منطقه واقع شده است. این شهر بر طبق یک نقشه از قبل پیش بینی شده ساخته شده و نیز غیر از معماری رسمی کاخ‌ها و معابد، از وضعیت و ساختمان خانه‌های شخصی و مردمی ساکنان آنجا نیز مطلعیم و همچنین اطلاعات ذیقیمتی درباره آیین‌های رایج و پرستش مردمان آنجا بدست آمده است. سومین اثر شاخص دشت سیستان مجموعه آثار واقع شده در کوه خواجه از دوران اشکانی (و ساسانی) می‌باشد. این اثر به سبب آنکه جزو نادر محوطه‌های دوران اشکانی است که در محدوده مرزهای سیاسی امروزه ایران پیدا شده و همچنین به خاطر نقاشی‌های دیواری بسیار زیبای آن از اهمیت و شهرت بسزایی برخوردار است (همان، ۱۳۸۸: ۲۷). در دوران اسلامی می‌توان از شهر "زرنج" نام برد که هنوز محل واقعی آن کشف نشده است. نام زرنج در زمان پیش از هخامنشیان تا دوران اسلامی زنده باقی مانده است. نکته دیگر در باره زرنج دوران اسلامی آن است که برخی از مورخان این نام را به صورت نام عام در باره‌ی دلتای رود هیرمند به کار برده‌اند (همان، ۱۳۸۸: ۳۰).

حوزه رودخانه شيله که نقشه آن با مقیاس ۱:۵۰۰۰۰ و کد ۵۱۵ از سوی سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح ترسیم شده است، بین ۳۰ درجه و (صفر) دقیقه تا ۳۰ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی و ۶۱ درجه و (صفر) دقیقه تا ۶۱ درجه و ۱۵ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ واقع گردیده است. ابعاد این حوزه ۲۴×۲۷/۷ کیلومتر و مساحت آن ۶۶۴/۸ کیلومتر مربع است که از این مقدار ۳۳۳/۸ کیلومتر مربع آن در خاک افغانستان و ۳۳۱ کیلومتر مربع دیگر در خاک ایران قرار گرفته است. این حوزه، یکی از جنوبی‌ترین حوزه‌های سیستان است که با کشور افغانستان ۳۷ کیلومتر مرز مشترک دارد.

منطقه‌ی مورد بررسی در پژوهش پیش رو نیمه‌ی غربی این حوزه می‌باشد که از طریق مرز مشترک میان کشور ایران و افغانستان از نیمه شرقی آن جدا شده است

رودخانه عمیق و عریض شيله در انتهای جنوبی هامون قرار دارد در دوره‌های پر آبی به صورت سرریز عمل کرده و آب اضافی هامون را به گودزره در افغانستان هدایت می‌کند (لشکری پور و غفوری، ۱۳۷۷: ۲۴۶-۲۴۷). پیش از این هیچ مطالعه و فعالیت جدی و علمی باستان‌شناختی در حوزه رودخانه شيله سیستان انجام نشده است. تلاش برای انجام این مهم که نخستین بار و به منظور شناسایی، مطالعه و تحلیل مجموع آثار موجود در محدوده مورد بررسی انجام می‌گیرد، به وضوح ضرورت انجام این پژوهش را توجیه نمود.

این پژوهش، در قالب طرح بررسی، شناسایی و تدوین نقشه باستان‌شناختی دشت سیستان به سرپرستی دکتر سید رسول موسوی حاجی و دکتر رضا مهر آفرین که در طی دو مرحله در خرداد ۱۳۸۸ به پایان رسید، انجام پذیرفت.

به طور کلی داده‌های مورد نیاز در این پژوهش به دو روش کتابخانه‌ای یا اسنادی و روش میدانی، به دست آمده است. در روش اسنادی با مراجعه به کتابخانه‌ها و مراکز معتبر اسنادی، اطلاعات مربوط به جغرافیای طبیعی، جغرافیای تاریخی و نیز مطالعات باستان‌شناختی در منطقه، فیش برداری، کپی برداری، اسکن و عکاسی شد.

در روش میدانی، نخست نقشه‌ی ۱/۵۰۰۰ منطقه از مراجع ذیربط تهیه و سپس مربع‌هایی به ابعاد ۲×۲ کیلومتر بر روی آن ترسیم شد. سپس این مربع‌ها با استفاده از دستگاه G.P.S نقطه یابی شده و محدوده‌ی هر مربع به صورت پیمایشی و با بهره‌گیری از اطلاعات محلی بررسی شد. پس از شناسایی هر مکان و ثبت و ضبط آن، با توجه به ابعاد آن محوطه، یکی از دو روش زیر برای نمونه برداری از سطح آن‌ها به کار گرفته شد: محوطه‌های با وسعت کمتر از ۵۰۰۰ متر مربع با دو محور متقاطع در چهار جهت اصلی به چهار بخش و محوطه‌های بزرگتر، با چهار محور متقاطع در چهار جهت اصلی و فرعی به هشت بخش تقسیم شد. نمونه‌برداری سفال‌های شاخص که به صورت اتفاقی صورت گرفت از هر محور جداگانه انجام گرفته است.

این پایان نامه از شش فصل تشکیل شده است.

فصل نخست: به مقدمه و کلیات طرح پژوهش می‌پردازد که شامل: مقدمه، تعریف مساله و بیان سوال‌های اصلی تحقیق، پرسش‌ها، سابقه و ضرورت انجام تحقیق، فرضیه‌ها، اهداف بررسی و روش انجام تحقیق است.

فصل دوم: به موقعیت طبیعی و اکولوژیکی سیستان می‌پردازد که موقعیت جغرافیایی، حدود و وسعت، منابع آب، ژئومورفولوژی سیستان، زمین‌شناسی، آب و هوا، پوشش گیاهی و زندگی جانوری را شامل می‌شود.

فصل سوم: به جغرافیای تاریخی سیستان می‌پردازد که شامل سه بخش است: بخش نخست نام‌های سیستان در گذر زمان. بخش دوم تاریخ و جغرافیای سیستان شامل: عصر اوستا، عصر هخامنشی، عصر سلوکی، عصر اشکانی و ساسانی. بخش سوم: تاریخ و جغرافیای تاریخی دوره‌ی اسلامی، شامل: کلیات و جغرافیای تاریخی سیستان در دوره‌ی اسلامی و جغرافیای تاریخی سیستان در دوره‌ی اسلامی (شهر زرنگ و شهرهای دیگر سیستان) پرداخته است.

فصل چهارم: به مطالعات میدانی اختصاص دارد که به اهداف و روش انجام بررسی باستان‌شناختی می‌-

پردازد

که خود شامل چهار بخش است: بخش نخست: اهداف طرح بررسی، بخش دوم: روش بررسی باستان‌شناختی در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شیله، بخش سوم: روش نمونه برداری از مواد فرهنگی سطح مکان‌های شناسایی شده، و بخش چهارم شامل: معرفی مکان‌های شناسایی شده در نیمه‌ی غربی حوزه رودخانه شیله می‌باشد.

فصل پنجم: به تحلیل داده‌ها و ارزیابی فرضیات پژوهش اختصاص دارد که شامل: مکان‌ها و دوره‌های استقرار شناسایی شده در منطقه مورد بررسی، وابستگی استقرارهای دوران عصر مفرغ به منابع آبی دائمی در منطقه مورد بررسی، افزایش میزان گستردگی و پیشروی تپه‌های شنی در شرق منطقه مورد بررسی از دوران پیش از تاریخ تا دوران اسلامی بر اساس داده‌های باستان‌شناسی، سیمای باستان‌شناسی منطقه مورد بررسی در دوران (پیش از تاریخ، هخامنشی، سلوکی، اشکانی و اسلامی) و ارزیابی و سنجش فرضیه‌های تحقیق، می‌باشد.

فصل ششم: به نتیجه‌گیری و جمع‌بندی اختصاص دارد که شامل: اثبات یا رد فرضیات پژوهش است.